

правої руки, а рухи язика вгору можуть супроводжуватись одночасними рухами голови. Ознаками синкінезії в процесі письма супутніми рухами є відкривання рота, облизування язиком губ. Оральні синкінезії часто поєднуються з гіперкінезами. За порушення орального праксису страждає насамперед вимова тих звуків, які потребують найтонших ізольованих рухів окремих м'язових груп язика.

5. Порушення імпульсації від м'язів артикуляційного апарату

За цього порушення відбувається розлад пропріоцептивної аферентної імпульсації від м'язів артикуляційного апарату. Аферентний імпульс – той, що йде від периферії до центру. Це проявляється у слабкості або недостатності відчуттів положення і руху органів артикуляції. Саме порушення рухових відчуттів і рухового аналізу призводить до розладу тонкої моторики артикуляційного апарату. Діти слабо, недостатньо відчують положення язика, губ, непрямих їх рухів, легко забувають артикуляційні уклади.

6. Вплив патологічних тонічних рефлексів на м'язи артикуляційного апарату.

Цей вплив проявляється в тому, що під час мовлення стан м'язів артикуляційного апарату та довільних рухів у ньому залежать від положення тулуба, голови, кінцівок. В залежності від положення дитини (сидить, лежить, стоїть) стан м'язового тону може змінюватися. Наприклад, коли дитина сидить, вона не може виконувати певні артикуляційні вправи, вимовляти звуки, слова, комунікувати. Однак, у положенні лежачи, може виконувати ці рухи, вимовляти звуки, слова, в цілому процес мовлення покращується.

Висновок. Отже, розглянуті розлади артикуляційної моторики проявляються по-різному і в різних комбінаціях в залежності від локалізації порушення в центральній чи периферичній нервовій системі, від тяжкості порушення і часу виникнення дефекту.

Особливості моторики артикуляційного апарату перешкоджають членороздільному звучання мовлення осіб, що негативно впливає на їх комунікативну

діяльність. Поєднання порушень артикуляційної моторики з порушенням голосоутворення, мовленнєвого дихання призводить до специфічних дефектів звукової і просодичної сторін мовлення дорослих і дітей з дизартрією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. З досвіду роботи харківської школи-інтернату для дітей з розладами мовлення/ Логачов К. Д. – «Радянська школа», 1963. – 91с.
2. Логопедія. За ред. М. К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово». 2010. – 672 с.
3. Филичева Т. Б. Основы логопедии: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов. / Т. Б. Филичева, А. Н. Чевелева, Г. В. Чиркина. – М. : Просвещение, 1989. – 223с.
4. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали I обл. наук.- практ. конф. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 244 с.
5. Український дефектологічний словник / В. І. Бондар – К. : Милосердя України, 2001. – 211 с.
6. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник./ М. К Шеремет, І. В. Мартиненко. – К. : КНТ, 2006. – 360 с.

УДК: 376-056.264-053.2:81'322.5

Д. В. Денисенко

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)

К. О. Зелінська-Любченко

кандидат педагогічних наук,

старший викладач,

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО – ГРАМАТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ІІ РІВНЯ

У статті розглядаються особливості лексико-граматичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення ІІ рівня.

В статье рассматриваются особенности лексико-грамматической составляющей речи у детей с общим недоразвитием речи II уровня.

The features of the lexico-grammatical component of speech in children with general underdevelopment of speech II level deals with the article.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, лексико-граматична складова, корекція, навчання, розвиток, синтаксична будова.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, лексико-грамматическая составляющая, коррекция, обучение, развитие, синтаксическое строение.

Key words: general underdevelopment of speech, lexical-grammatical component, correction, education, development, syntactic structure.

Постановка проблеми. Аналіз спеціальної педагогічної, логопедичної літератури та педагогічної практики свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ, трансформується у недостатню мовленнєву підготовку дітей до школи і недоліки пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому [5, с. 15-16].

Як відомо, діти з порушеннями мовлення, а серед них і діти із ЗНМ, належать до неоднорідної та численної групи, для якої оволодіння усним мовленням – шлях розвитку, адаптації, інтеграції. Отже, у зв'язку з цим набуває значущості навчання і виховання дошкільників із порушеннями мовлення та корекційна робота з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення в умовах логопедичної групи дошкільного навчального закладу. Тож, проблема формування лексико-граматичної складової мовлення у дітей із ЗНМ займає одне з основних напрямків у сучасній корекційній педагогіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовленнєвого недорозвинення у дітей розроблялась та висвітлювалась у вітчизняній і зарубіжній літературі науковцями починаючи з 50-х років ХХ століття і до сьогодення (Р. Левіна, В. Орфінська, В. Воробйова, Н. Гаврилова, Б. Гріншпун, Л. Спірова, М. Шеремет, Є. Соботович, Л. Єфіменкова, К. Мастюкова, Г. Каше, Г. Чиркіна, Т. Філічова, Л. Трофименко, В. Тарасун, та ін.).

Як відомо, лексика – сукупність слів, центральна частина мови, що називає, формує та передає знання про предмети та явища. Граматичний устрій – система взаємодії слів між собою у фразах та реченнях. Таким чином, можна прийти до висновку, що лексико-граматична складова мовлення – це організація лексичних одиниць мови у граматичних конструкціях: реченнях та текстах.

Проблема формування лексико-граматичної складової мовлення у дітей із ЗНМ II рівня займає одне з основних напрямів в сучасній логопедії. Важливим є своєчасне виявлення й ефективне усунення порушень лексико-граматичної складової мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Мета дослідження – на основі аналізу наукових літературних джерел висвітлити особливості розвитку лексико-граматичної складової мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ II рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідним порушенням у структурі ЗНМ є порушення лексико-граматичної складової мовлення. Діти із II рівнем ЗНМ володіють побутовим словниковим запасом, спілкування вже здійснюється за допомогою достатньо постійних, хоч і дуже спотворених у фонетичному і граматичному відношенні мовленнєвих засобів. У їхньому мовленні крім іменників та дієслів з'являються деякі якісні прикметники та прислівники. Можливе використання займенників, сполучників, деяких прийменників у їх елементарних значеннях. Часто пояснення неправильно названих слів супроводжується жестом, слово замінюється назвою подібного предмета, при цьому додаються заперечення [3, с. 40-43].

Діти із II рівнем ЗНМ мають стійкі відхилення у засвоєнні граматичних засобів мови та їх застосуванні. Спостерігаються спроби змінювати слова за родами, числами і відмінками, але здебільшого ці спроби виявляються невдалими. Іменники часто не узгоджуються з дієсловами, прикметниками у числі і роді. Фрази є аграматичними.

Одним із головних завдань розвитку мовлення є формування його лексико-граматичної складової. Уже в дошкіль-

ному віці дитина повинна оволодіти достатнім обсягом словника, щоб розуміти мовлення дорослих. Тож порушення лексико-граматичної складової мовлення призводить до того, що дитина неправильно опановує власне мовлення і мовленнєві висловлювання [4, с. 8].

Варіативність клінічних характеристик дітей із ЗНМ виявляє спільні ознаки, а саме: загальне недорозвинення складових компонентів фонетико-фонематичної та лексико-граматичної складової мовлення. У дітей із ЗНМ II рівня формування лексико-граматичної складової мовлення відбувається з великими труднощами, що зумовлюють уповільнений темп засвоєння граматичних форм, морфологічної та синтаксичної складової мови та спотворення загальної картини мовленнєвого розвитку. Це зумовлено тим, що граматичні значення більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична складова мовлення організована на основі великої кількості регламентуючих правил. Проте, граматичні форми словозміни, синтаксичні одиниці з'являються, як правило, в тій же послідовності, що і у дітей з нормальним розвитком мовлення.

У дітей із ЗНМ спостерігається невідповідність об'єму активного і пасивного словника. Використання слів у експресивному мовленні, актуалізація словника викликає труднощі. Бідність словника проявляється у незнанні багатьох слів, мало слів узагальнюючого характеру, рідко використовуються антоніми, синоніми практично відсутні; замінюють слова, мають місце парафазії. Розуміння та використання граматичних форм дітьми із ЗНМ II рівня також характеризуються особливостями: недостатнє розрізнення однини та множини іменників, дієслів, прикметників [5, с. 15-19].

Діти часто не знають назв основних кольорів та відтінків, граматично невірно використовують закінчення слів, вимовляють їх нечітко, розмито, скорочено. При цьому, діти не помічають власне неправильне мовлення, не розуміють в чому їх помилка. Допущені помилки свідчать про недостатнє розуміння та розрізнення вказаних форм, при цьому діти орієнтуються на лексичне

значення слова більшою мірою, ніж на граматичне. Діти з II рівнем ЗНМ припускають стереотипні помилки, велика кількість відповідей випадкова при однотипних завданнях, замість правильної відповіді висловлюють своє емоційне ставлення до зображених предметів, часто невпевнені в собі.

Розуміння та використання родових форм якісних прикметників дітьми із ЗНМ II рівня: діти використовують закінчення чоловічого та жіночого роду прикметників стосовно середнього роду частіше ніж у нормі. Граматично правильне оформлення закінчень в узгодженому словосполученні з іменником спостерігається у половині випадків, недостатнє розуміння та розрізнення дієслів чоловічого та жіночого роду минулого часу. Діти замінюють дієслова минулого часу дієсловами теперішнього часу, які не позначають родової належності [2, с. 36-38].

Діти не в повній мірі розуміють і розрізняють дієслова доконаного та недоконаного виду. У п'ять років у мовленні дітей із нормально розвиненим мовленням мають місце поодинокі граматичні помилки, пов'язані зі складними нетиповими випадками вживання граматичних категорій. Проте, у мовленні дітей із ЗНМ II рівня наявні такі помилки: заміни форми одного відмінка формою іншого; використання ненормативних форм (власних); викривлення звуко-складової структури слова; неправильне вживання відмінково-прийменникових конструкцій; нерозуміння або часткове, неадекватне розуміння сутності, неточна чи ситуативна відповідь тощо.

Таким чином, діти 5 років із ЗНМ II рівня володіють зниженою здатністю сприймати та розрізняти значення лексико-граматичних одиниць мовлення, що обмежує їх можливість правильної побудови власного висловлювання. У цих дітей виявляються труднощі як у виборі граматичних засобів, так і в їх оформленні та комбінуванні [1, с. 42-48].

Великі труднощі викликають прийменниково-відмінкові конструкції іменників. У процесі обстеження діти із ЗНМ II рівня розуміють зміст простої ситуації, зображеної на пред'явленому малюнку, відносно вірно відповідають на постав-

лені запитання до різних членів речення з прямим порядком слів та показують відповідні предмети, дійові особи. У той же час, помітні труднощі виникають у дітей при самостійному складанні речення з опорою на наочність. Частіше за усе, діти називають знайомі зображені предмети, деякі дії, використовують прості дво-трислівні фрази за допомогою запитань педагога. Спостерігаються порушення розуміння та труднощі відтворення складних логіко-граматичних конструкцій з однаковим лексичним складом, але різним типом значення [3, с. 40-52].

У дітей із ЗНМ II рівня у вільних висловлюваннях переважають прості речення, майже не використовуються складні конструкції. Відмічаються аграматизми: помилки в узгодженні числівників з іменниками, прикметників з іменниками в роді, числі та відмінку. Розуміння зверненого мовлення наближається до норми. Відмічається недостатнє розуміння змін значення слів за допомогою префіксів, суфіксів; спостерігаються труднощі у розрізненні морфологічних елементів, що виражають значення числа та роду, розуміння логіко-граматичних структур, що виражають причинно-наслідкові, часові та просторові відношення. У дітей із ЗНМ II рівня страждають всі складові лексико-граматичної сторони мовлення: слово-зміна, словотворення та синтаксична будова [3, с. 50-52].

Отже, лексико-граматична складова мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ II рівня потребує корекційно-розвивальної роботи, що може відбуватися в умовах ДНЗ на загальних та логопедичних заняттях, на заняттях з іншими спеціалістами. Основними завданнями корекційно-розвивального навчання дітей із ЗНМ II рівня є продовження роботи з розвитку:

- 1) розуміння мовлення (формування предметного, предикативного та ад'єктивного словника експресивного мовлення);
- 2) формування граматичних категорій словозміни та словотворення в імпресивному та експресивному мовленні на рівні словосполучення і речення;

- 3) розвиток кількісного та якісного словникового запасу дитини в експресивному мовленні;
- 4) формування синтаксичної структури речення;
- 5) формування зв'язного мовлення.

Ефективність корекційно-логопедичної роботи визначається чіткою організацією дітей у період перебування у ДНЗ, правильним розподілом навантаження протягом дня, координацією, зв'язком та наступністю в роботі логопеда та вихователя. Важливим фактором є робота логопеда з батьками. Завдання й зміст логопедичної роботи виходять із аналізу структури порушення, а також збережених і компенсаторних можливостей дітей.

Послідовність логопедичної роботи над лексико-граматичною складовою мовлення, зокрема засвоєння конструкцій речень, граматичних форм визначається тим, як відбувається розвиток мовлення у нормі. Навчальний матеріал, методичні прийоми кожного етапу роботи передбачають поступове ускладнення, але з обов'язковою опорою на те, що в дитини вже сформувалося в результаті попередньої логопедичної роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, можемо зробити підсумок, що провідним дефектом у структурі ЗНМ II рівня є порушення лексико-граматичної складової мовлення. Це зумовлює пошук нових більш ефективних методів і засобів корекції усного мовлення дітей із ЗНМ II рівня. Тому перспективою подальших розвідок є використання технічних засобів, що сприятиме розвитку лексико-граматичної складової мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойкова С. В. Развитие лексико-грамматического строя речи у дошкольников с ОНР / С. В. Бойкова // Логопед в детском саду. – 2006. – №3. – С. 42-48.
2. Дубова Н. В. Об особенностях навыков общения дошкольников с ОНР / Н. В. Дубова // Логопед в детском саду. – 2006. – №3. – С. 36-38.
3. Безрукова С. А. К вопросу о формировании лексико-грамматических средств языка у дошкольников с ОНР / С. А. Безрукова // Логопед в детском саду. – 2007. – №6. – С. 40-52.

4. Пугакова В. Ф. *Порушення лексичної і граматичної сторони мовлення дітей із ЗНМ* / В. Ф. Пугакова // *Логопед в детском саду*. – 2013. – №7. – С. 8.
5. Соботович Є. Ф. *Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку* / Є. Ф. Соботович // *Дефектологія*. – 2003. – №2. – С. 15-19.

УДК 376-056.264-053.4:159.953

В. О. Дика

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)

К. О. Зелінська-Любченко

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЛУХО-МОВЛЕННЕВОЇ ПАМ'ЯТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються особливості формування та розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

В статті рассматривается особенности формирования и развития слухоречевой памяти у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

The features of the formation and development of auditory memory in preschool children who have a general hypoplasia of speech deals with the article.

Ключові слова: пам'ять, слухомовленнєва пам'ять, загальне недорозвинення мовлення, дошкільний вік, спілкування, порушення слухомовленнєвої пам'яті.

Ключевые слова: память, слухоречевая память, общее недоразвитие речи, дошкольный возраст, общение, нарушения слухоречевой памяти.

Key words: memory, auditory and speech memory, general speech underdevelopment, preschool age, communication, auditory-speech memory disorders.

Постановка проблеми. Проблема формування слухомовленнєвої пам'яті у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах

сьогодення є досить актуальною. Фахівці спеціальної освіти наголошують на тому, що порушення слухомовленнєвої пам'яті негативно впливають на мовленнєвий розвиток дитини. Разом із порушеннями лексико-граматичної складової мовлення, порушується слухове сприймання і слухова увага. В зв'язку з цим змінюється процес формування мовленнєвої діяльності в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел показав, що вивченням особливостей пам'яті у дітей із порушенням мовлення займалися Беякова Л. І., Виготський Л. С., Власенко І. Т., Гаврилова Н. С., Гаркуша Ю. Ф., Лурія О. Р., Маклова А. Г., Усанова О. М., Фігерredo Е. Л. та інші науковці. Проблема розвитку пам'яті у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, а також дослідженням слухомовленнєвої пам'яті займались Виготський Л. С., Волкова Л. С., Ельконіна Д. Б., Жане П., Зінченко Т. П., Істоміна З. М., Лебедева О. С.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури висвітлити особливості розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Ельконіна Д. Б., пам'ять грає величезну роль в становленні психічного розвитку дошкільника. Вона визначає успішність формування інших психічних пізнавальних процесів, і в той же час є найбільш чутливою до будь-яких змін, які торкаються головного мозку дитини. І тому може виступати, як своєрідний показник стану психічного розвитку в цілому.

У дошкільному віці розвиток образних форм пізнання відбувається швидкими темпами. Серед них образна пам'ять займає центральне місце. Дошкільний період найбільш сприятливий до розвитку цього виду пам'яті. Той факт, що пам'ять формується у дошкільника найбільш інтенсивно в порівнянні з іншими здібностями, є привабливим для максимального розвитку слухомовленнєвої пам'яті дитини із загальним недорозвиненням мовлення. Для прогресивного розвитку слухомовлен-